

УДК 331.556.46:314.74
JEL J21, J31, J61, F22

О. О. Левицька

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього
НАН України», м. Львів
e-mail: o.levytska@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8174-9918>

О. В. Махонюк

провідний інженер відділу соціально-гуманітарного розвитку
регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень імені
М. І. Долишнього НАН України», м. Львів
e-mail: m_sasha2007@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9513-4527>

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН ЗА
КОРДОНОМ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС**

За результатами експертного соціологічного дослідження проаналізовано проблеми працевлаштування і перебування громадян України за кордоном. З'ясовано, як змінились пріоритети і міграційні орієнтації експертної групи упродовж останніх років. Залежно від форми організації міграційного процесу (самостійно або через посередників) виявлено низку економічних та організаційних ризиків працевлаштування українців, пов'язаних з несвоєчасним виготовленням документів для виїзду за кордон, проблемами з поселенням на місці прибуття, незадовільними умовами праці в країні призначення, нижчим рівнем заробітної плати, прихованими комісіями агенцій-посередників тощо. У зв'язку з цим обгрунтовано необхідність підвищення інформаційної обізнаності українців щодо якісного та безпечного здійснення міграційного процесу, а також підвищення соціальної відповідальності посередників, залучених у цей процес. Одним з напрямів покращення функціонування ринку міграційних послуг в Україні визначено посилення інформаційно-аналітичної підтримки посередництва у працевлаштуванні українських громадян за кордоном.

Ключові слова: міграційний процес, трудова еміграція, ринок міграційних послуг, посередництво у працевлаштуванні, соціальна відповідальність, експертне опитування.

**Levytska O., Makhonyuk O. PECULIARITIES OF EMPLOYMENT OF UKRAINIAN CITIZENS
ABROAD: SOCIOLOGICAL DISCUSSION**

On the basis of the expert sociological survey, the authors have analyzed the problems of Ukrainian citizens' living and working abroad. The authors argue that in recent years the priorities and migration orientations of the expert group have changed in favour of the Western European countries, in particular, Poland and the Czech Republic. The paper proves that in 90% of cases, Ukrainians referred to intermediaries (usually individual persons and employment agencies) while arranging their first visit abroad. At the same time, they gained both positive and negative experience of such cooperation. Depending on the form of the migration process organization (independently or via intermediaries), a number of economic and organizational risks of Ukrainian migrants' employment abroad concerned the delayed processing of documents for emigration, problems with settlement at the place of arrival, unsatisfactory working conditions in the destination country, lower salaries, hidden commissions for intermediary agencies, etc. The assumption concerning immaturity of the market of migration services in Ukraine was confirmed by the experts claiming that quality of organization of the labour migration process via intermediaries did not always depend on the cost of their services. Moreover, the paper confirms that the 'shadow' segment of this market is actively developing, as well as new schemes of unfair or illegal mediation are emerging in Ukraine. In this situation, it is necessary to raise the awareness of the population on issues of living and working abroad. It is also obligatory to increase social responsibility of intermediaries by motivating them to secure legal provision of migration services through the information support of those entities that carry out activities on legal grounds (marketing of legal migration services). Another way to improve the functioning of the market of migration services in Ukraine concerns the strengthening of information and analytical support for abroad employment intermediation. In this context, it is necessary to elaborate an interactive map of intermediaries by the regions of Ukraine showing the detailed information on their activities, in particular, their types and official status, a range of services, ratings, and etc. Permanent monitoring of the situation is considered to serve as the basis for developing a national concept of the market of migration services taking into account regional peculiarities of its implementation.

Keywords: migration process, labour emigration, market of migration services, employment intermediation, social responsibility, expert survey.

Постановка проблеми. Міграція стала способом життя великої кількості людей, економічним феноменом, що охоплює різні форми, типи і напрями територіальної мобільності населення. Одним із найскладніших етапів практичної реалізації міграційного процесу є планування і підготовка до

міграції. У випадку зовнішньої трудової міграції цей етап є особливо інформаційно-психологічно важким, а також затратним у часовому та фінансовому аспектах. Основні витрати можуть бути пов'язані зі збором інформації про напрями, способи, переваги та ризики міграції; з навчанням (вивчення

іноземної мови, історії, культури, професійна перекваліфікація); з виконанням організаційно-документальних формальностей (виготовлення закордонних паспортів, віз, страхових полісів і запрошень, купівля рейсових квитків, бронювання номерів у готелях чи пошук іншого місця проживання, пошук роботи за кордоном, можливе оформлення трудових договорів та ін.). Такий алгоритм формальних процедур зумовлює посилення ролі інституту посередництва на ринку міграційних послуг, підвищення попиту на послуги державних і недержавних посередників і, як наслідок – зростання їх кількості.

Основні вимоги до посередництва у працевлаштуванні за кордоном викладені у Законі України «Про зайнятість населення» [1]. Відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 1 цього Закону суб'єктом господарювання, який надає послуги з посередництва у працевлаштуванні в Україні та / або за кордоном, може бути як зареєстрована у встановленому законом порядку юридична особа, що провадить господарську діяльність, незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання, так і фізична особа-підприємець. Крім того, діяльність суб'єктів, які надають послуги з посередництва в працевлаштуванні за кордоном, підлягає ліцензуванню (ч. 1 ст. 38 зазначеного Закону та затверджені Кабінетом Міністрів України відповідні Ліцензійні умови [2]). Ліцензія є одним із критеріїв соціальної відповідальності посередника та надання ним якісних легітимних послуг. При цьому суттєвим недоліком у роботі органів-регуляторів ринку міграційних послуг в Україні є недостатність контролю за функціонуванням інституту посередництва, а також відсутність зведених баз даних щодо діяльності відповідних посередників.

Аналіз останніх досліджень. Вибіркові обстеження, які періодично проводить Державна служба статистики України (у 2001 р., 2005-2008 рр., січні 2010 р. – червні 2012 р., січні 2015 р. – червні 2017 р.) та Міжнародна організація з міграції (у серпні 2013 р. – квітні 2015 р.) дають можливість оцінити структуру трудової міграції в Україні та її приблизні масштаби. Однак систематичні дослідження умов працевлаштування українських громадян за кордоном, критеріїв обрання ними країни призначення, термінів еміграції, рівня задоволення якістю одержаних міграційних послуг та інших важливих питань відсутні. Такого типу дослідження є особливо затребуваними і гостро актуальними, адже існують суттєві розбіжності в результатах різних соціологічних обстежень, відмінності в даних вітчизняного статистичного обліку та міжнародних баз з питань міграції, рівно як і розпорошеність інформації щодо соціально-економічних характеристик українських трудових мігрантів.

Низька науково-інформаційна підтримка проблем посередництва у працевлаштуванні українських громадян за кордоном спонукала авторів до проведення власного цільового експертного опитування.

Метою статті визначено аналіз особливостей підготовки та організації процесу трудової еміграції українськими громадянами, з'ясування ролі недержавних посередників у цьому процесі та формування рекомендацій з покращення інформаційно-аналітичного забезпечення інституту

посередництва на ринку міграційних послуг в Україні.

Основні результати дослідження. Методологічною основою дослідження стало експертне опитування шляхом глибинного інтерв'ю як метод якісного соціологічного обстеження. Дослідження типу «*face-to-face*» дозволяють отримати глибину суб'єктивну і поведінкову оцінку проблемних питань з високим ступенем достовірності. При цьому виявляються не тенденції розвитку досліджуваних явищ, а їх причинно-наслідкові зв'язки. Варто також зауважити, що у практиці якісних соціологічних опитувань розмір вибірки зазвичай становить від 20 до 50 респондентів (у зв'язку з трудомісткою процедурою збору та обробки інформації), що відрізняє їх від кількісних методів обстеження.

Пілотне обстеження [3] та основне дослідження зазначеної проблематики було проведено у період з червня 2016 р. по серпень 2018 р. шляхом глибинного опитування 39 осіб. Експертами виступили українські громадяни із міграційним досвідом – жителі Львівської, Івано-Франківської, Волинської і Тернопільської областей. Ключові питання стосувались вибору країни призначення мігрантів, сфери та виду їх трудової діяльності, особливостей організації виїзду, перебування та працевлаштування за кордоном (табл. 1).

У гендерному аспекті варто відзначити, що основними сферами зайнятості українських чоловіків за кордоном було сільське господарство (збір врожаю, обрізання плодівих культур), будівництво, а також робота на промислових об'єктах (переважно на заводах, які спеціалізуються на складанні побутової техніки або автозапчастин, та на м'ясокомбінатах). Головним напрямом працевлаштування жінок було сільське господарство (сезонні роботи).

Під час дослідження виявлено суттєві відмінності у способі працевлаштування громадян України за кордоном вперше (без досвіду) та у наступні рази. Загальна ситуація виглядає таким чином: не маючи відповідного досвіду, лише десята частина опитаних працевлаштувалась за кордоном самостійно (пошук і вибір роботи, оформлення візи, вибір транспорту для перетину кордону тощо); натомість, здобувши міграційний досвід – майже 50% опитаних засвідчили самостійність у поставленому питанні.

Аналіз процесу працевлаштування українських трудових мігрантів за кордоном дозволив виокремити специфічні проблеми та характерні ознаки міграційного процесу в основних країнах призначення.

У випадку Російської Федерації, як країни працевлаштування 10,3% опитаних респондентів, спостерігається різке скорочення кількості осіб, охочих працювати на її території останнім часом. Так, із 9 респондентів (7 чоловіків та 2 жінки) 5 осіб змінили країну працевлаштування, ще троє на момент опитування припинили поїздки до Росії попри високий рівень заробітної плати, головно – через військовий конфлікт на сході України та анексію АР Крим. Ті особи, котрі продовжували працювати в Росії до останнього часу, відзначили зростання напруги в колективі через питання національної приналежності (табл. 2).

ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, ДЕМОГРАФІЯ, СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА

Таблиця 1

Зведені результати обстеження українських трудових мігрантів щодо працевлаштування за кордоном, осіб

Запитання	Всього	Польща	Чехія	Росія	Інші країни**
Країна першого виїзду*	33	19	3	9	2
Основна країна працевлаштування на момент опитування	39	22	5	4	8
<i>Розподіл трудових мігрантів за видами зайнятості</i>					
будівництво	8	4	1	2	1
сільське господарство та сезонні роботи	14	11	0	0	3
робота на промислових об'єктах (заводах)	8	5	3	0	0
домашнє (хатнє) господарство	1	0	0	0	1
сфера обслуговування і громадського харчування (робота офіціантом / барменом)	3	1	1	0	1
робота на нафтових платформах	2	0	0	2	0
інше	3	1	0	0	2
<i>Розподіл відповідей на запитання: «До кого звертались за послугами першого разу?»</i>					
до знайомих та близьких	7	3	1	2	1
до приватних посередників	9	6	1	0	2
до перевізників	4	3	0	0	1
до туристичних агенцій	6	2	1	0	3
до агенцій з працевлаштування	9	6	2	1	0
самостійно	4	2	0	1	1
<i>Розподіл відповідей на запитання: «До кого звертались за послугами наступного разу?»</i>					
до знайомих та близьких	2	2	0	0	0
до приватних посередників	11	5	3	0	3
до агенцій з працевлаштування	1	0	0	0	1
самостійно	19	11	0	4	4
не було наступного разу	6	4	2	0	0
<i>Розподіл респондентів за статтю</i>					
чоловіки	24	11	4	4	5
жінки	15	11	1	0	3

* Серед 39 опитаних мігрантів-експертів 33 особи здійснили перші поїздки за кордон з метою працевлаштування, тоді як 6 респондентів свій перший досвід зазначили як туристичний.

** Інші країни: Іспанія – 2 ос., Італія, Литва, Німеччина – по 1 ос., багато країн – 3 ос.

Побудовано на основі експертного опитування трудових мігрантів.

Таблиця 2

Особливості працевлаштування українських мігрантів, основною країною спрямування котрих на момент опитування була Російська Федерація

Запитання	Відповіді респондентів			
	Ні, не було потреби (4 особи)			Так, на Польщу, Чехію або Литву (5 осіб)
Чи змінювали Ви країну наступної міграції?				
Сфера працевлаштування за кордоном	Нафтові платформи (2 особи)	Будівництво (2 особи)		–
Середньомісячний заробіток	≈2500 дол. США	1200 дол. США	2000 дол. США	–
До кого звертались за послугами першого разу?	До агенції з працевлаштування	До близьких	До близьких	До близьких (4 особи)
				До посередників (1 особа)
До кого звертались за послугами наступного разу?	Самостійно	Самостійно	До близьких	–
			Самостійно	
На момент опитування Ви ще здійснюєте поїздки в зазначену країну?	Ні, припинили (у 2017 та 2018 роках відповідно)	Ні, припинив (у 2015 році)	Так, здійснюю	–
Причина припинення поїздок в Росію	Відсутність потреби	Громадянська позиція	–	Громадянська позиція
Ваші пропозиції для покращення процесу міграції в Росію	Припинення війни			

Побудовано на основі експертного опитування трудових мігрантів.

Попри упереджене ставлення респондентів (через громадянську позицію), Російська Федерація і надалі розглядається ними як перспективна країна заробітчанства, в першу чергу завдяки свободі в'їзду (спрощений режим) та високій заробітній платі. Працевлаштування в Росії, зі слів респондентів, можна охарактеризувати як доступний у фінансовому

та організаційному плані процес. Загалом, цей канал трудової міграції давно відбувся і значна частина українського населення побувала в Росії на заробітках, сформувавши таким чином стійкі міграційні мережі.

Водночас країною наймасовішої еміграції українців для тимчасового працевлаштування (до

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

трьох місяців) сьогодні є Польща. Досвідом попередніх авторських досліджень [4] підтверджено процеси конвергенції обох держав і наявність численних факторів притягання української робочої сили. Серед основних переваг польського вектору міграції слід відзначити максимально сприятливі умови для офіційного працевлаштування українців, мінімальні фінансові та часові затрати на переїзд, велику кількість українських заробітчан, що сприяє легкій адаптації у Польщі, а також значний перелік вакансій у літній період. Попри усі переваги, основні

ризиків праці українців у Польщі пов'язані із потраплянням на виснажливу роботу та з отриманням нижчої заробітної плати від попередньо обумовленої із посередником на території України. Це було підтверджено під час експертного опитування, в якому 27 осіб вказали, що мають досвід працевлаштування в Польщі, з них 22 особи відзначили, що Польща стала основною країною їх трудової міграції.

Таблиця 3

Розподіл українських трудових мігрантів, основною країною спрямування котрих на момент опитування була Польща

<i>За статтю, осіб</i>		<i>За видами зайнятості, осіб</i>	
чоловіки	жінки	будівництво	4
11	11	сільське господарство	11
		промисловість (робота на заводі)	5
		хатне господарство	0
		сфера обслуговування (офіціант, бармен)	1
		нафтові платформи	0
		інше	1
<i>За віком, осіб</i>		<i>За частотою виїздів у Польщу, осіб</i>	
16-20 років	2	одиничний досвід	5
21-30 років	5	менше 1 разу на рік	5
31-40 років	12	≈2 рази на рік	7
41-50 років	2	≈5 разів на рік	4
51-65 років	1	≈10 разів на рік	1
<i>За типом населеного пункту, осіб</i>		<i>За середньомісячним заробітком, осіб</i>	
обласний центр	4	до 400 дол. США	3
місто	3	400-600 дол. США	1
селище міського типу	6	600-800 дол. США	12
село	9	800-1000 дол. США	5
<i>За місцем проживання: область, осіб</i>			
Волинська	7		
Івано-Франківська	3		
Львівська	11		

Побудовано на основі експертного опитування трудових мігрантів.

У табл. 3 наведено загальну характеристику респондентів із міграційним досвідом у Польщі. Зокрема, слід відзначити: паритет між жінками та чоловіками (по 11 осіб); медіанний вік респондента – 32 роки; 4 області Західного регіону України, котрі представляли опитані (13 осіб припало на міське населення, 9 – на сільське); регулярність трудової міграції для 12 респондентів (54,5% з 22 осіб); середньомісячний заробіток за вирахуванням споживчих витрат – нижче 800 дол. США.

Організація працевлаштування українських громадян у Польщі на практиці є досить складною та має свою специфіку. До червня 2017 р. цей процес передбачав для українців обов'язкову наявність закордонного паспорту (старого зразка), запрошення і робочої візи (необхідних для перетину кордону) та трудового договору, який заповнювався за місцем праці, а для довготривалого працевлаштування – спеціальний дозвіл на працю (карта побиту). Алгоритм оформлення документів спочатку був недосконалим і тривалим, що сприяло формуванню мережі посередників-спекулянтів. За останні 5 років Польща суттєво змінила власне міграційне законодавство, посилила відповідальність польських працедавців і нелегальних робітників¹, внесла

корективи у функціонування консульств і пунктів прийому візових анкет на території України. Алгоритм оформлення робочих віз для українців наразі спрощений максимально, а варіантів працевлаштування, продовження терміну праці чи перебування на території Польщі є багато. Окрім того, сьогодні Польща є єдиною європейською країною, де національне законодавство дозволяє приймати на роботу іноземців без наявності робочої візи, проте за наявності біометричного паспорту².

Попри спрощення процедур, у більшості українців виникають труднощі із самостійною організацією власного міграційного процесу. Ризикують в основному громадяни без досвіду трудової міграції, українці, котрі купують запрошення у неперевіраних осіб, а також вихідці із центральних і східних областей України, для котрих міграційний процес через віддаленість від

Окрім штрафів, нелегальним робітникам загрожує депортація та заборона в'їзду до країн Шенгенської зони на певний термін.

² Водночас це не позбавляє необхідності отримувати інші дозвільні документи, без яких праця іноземця вважатиметься нелегальною. Терміни праці за біометричним паспортом обмежуються правилами перебування на території ЄС у межах безвізового режиму – 90 днів у межах неперервного календарного проміжку в 180 днів.

¹ Посилення системи відповідальності в Польщі як для працедавців, так і для самих іноземців передбачає великі штрафи за нелегальне працевлаштування.

західного державного кордону є більш затратним у фінансовому, часовому та інформаційному плані.

Глибинні інтерв'ю з трудовими мігрантами підтвердили тезу про те, що українці навіть із західних областей уникають у перші рази самостійної організації працевлаштування у Польщі та свідомо користуються послугами посередників (рис. 1), у яких налагоджений механізм виготовлення іменного запрошення, супроводу оформлення робочої візи, перевезення у Польщу на певне місце роботи тощо. Дослідження показало, що лише двоє українців з 22 респондентів зважились самостійно організувати

поїздку в Польщу у пошуках роботи, не маючи відповідного досвіду, позаяк 15 осіб звернулись до платних послуг посередників з працевлаштування. Переважна більшість із них були неліцензованими суб'єктами – приватними посередниками та перевізниками. Законність діяльності агенцій із працевлаштування також піддана сумніву, оскільки в момент безпосереднього спілкування з респондентами зафіксовано, що у чотирьох з шести випадків з клієнтів було взято передоплату за послуги, що заборонено вітчизняним законодавством.

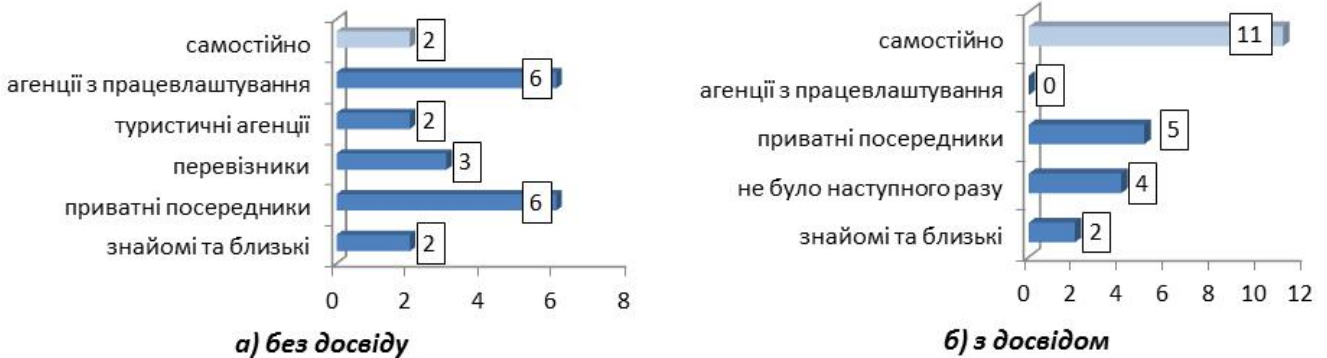

Рис. 1. Посередництво у працевлаштуванні українських громадян у Польщі залежно від досвіду роботи в цій країні (осіб, які (не)скористалися послугами)

Побудовано на основі експертного опитування трудових мігрантів.

Більше того, відзначаємо випадки підписання договорів «без будь-яких печаток». У жодному разі громадяни не просили у представників агенцій пред'явлення документів, які підтверджували б офіційність їхньої діяльності. Три особи відзначили, що першого разу у виїзді за кордон на заробітки їм посприяли близькі люди – родичі та сусіди, котрі працювали в Польщі та привезли запрошення, а також допомогли оформити пакет документів на отримання робочої візи. Участь туристичних агенцій у працевлаштуванні українців у Польщі за результатами дослідження не підтверджується.

Графік на рис. 1(б) характеризує суттєве зростання самостійного працевлаштування українців за наявності досвіду роботи в цій країні. Така ситуація пояснюється набутими особистими контактами заробітчан із польськими працедавцями, обміном досвідом з українськими мігрантами та зростанням впевненості у власних силах в організації міграційного процесу. Водночас самостійно

організований процес трудової міграції не обходиться без втручання суб'єктів-надавачів міграційних послуг. Передусім це українські перевізники, котрі привозять запрошення з Польщі. Оскільки наявність запрошення є обов'язковою умовою при поданні документів на виготовлення робочої візи, то ціна на нього в Україні коливається від 500 до 3000 грн (залежно від регіону). Цей аспект відображає функціонування «тіньового» сегмента вітчизняного ринку міграційних послуг.

Питання вартості та якості надання міграційних послуг посередниками були одними із найбільш дискусійних під час особистих інтерв'ю із респондентами. Суб'єктивна оцінка експертами якості отриманих послуг наведена у табл. 4 у вигляді відповідей «відмінно», «добре» та «незадовільно» – залежно від рівня виправдання очікувань респондентів, пов'язаних з організацією та здійсненням виїзду і працевлаштування за кордоном.

Таблиця 4

Суб'єктивна оцінка якості отриманих міграційних послуг при першому досвіді працевлаштування у Польщі та орієнтовна вартість послуг

Форма організації трудової міграції та вартість послуг	2006	2010	2015	2016	2017	2018
самостійно (вартість запрошення)				відмінно		відмінно
через знайомих та близьких (вартість запрошення)		відмінно	відмінно		добре	
через приватних посередників (50-200 дол. США)	відмінно	добре	відмінно		незадов.	
через приватних перевізників (100-400 дол. США)		незадов.	добре		незадов.	
через агенції з працевлаштування (100-350 дол. США)		відмінно	добре	відмінно	відмінно	добре
через туристичні агенції				відмінно	відмінно	

Систематизовано за результатами опитування 22 українських громадян, основною країною трудової міграції яких була Польща.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

Основні претензії до якості наданих посередниками послуг стосувались невчасного виготовлення документів, проблем із поселенням на місці прибуття, незадовільних умов праці за кордоном, нижчого рівня заробітної плати, додаткових зборів на виробництві тощо. Висока вартість послуг посередника не завжди означала їх високу якість. Загалом, зі слів респондентів, вартість самостійної організації працевлаштування за кордоном або із залученням близьких і знайомих людей зводилась до 500-1000 грн за запрошення на роботу у Польщі. Послуги приватних посередників у перерахунку на умовні одиниці варіювались у діапазоні 50-200 дол. США і включали вартість запрошення, вартість страхування на візу, заповнення візової анкети, інформаційний супровід процесу отримання візи, іноді гарантію роботи, рідше – можливість зміни роботи до трьох разів за рахунок

посередника. Водночас організація міграції через приватних перевізників та агенції з працевлаштування була найбільш вартісною (100-400 дол. США), оскільки у більшості випадків додатково включала гарантію роботи, безпосереднє перевезення в Польщу на місце праці, гарантію наявності місця проживання.

Інформація щодо отримуваної середньомісячної заробітної плати українськими мігрантами за кордоном за вирахуванням споживчих витрат також спростовує припущення про залежність якості організації трудового міграційного процесу від вартості послуг посередників, що свідчить про незрілість ринку міграційних послуг в Україні. Більшість опитаних вказали середній розмір заробітної плати у Польщі в межах 600-800 дол. США на місяць (табл. 5).

Таблиця 5

Розподіл українських трудових мігрантів за рівнем середньомісячної заробітної плати та способом працевлаштування у Польщі, осіб

Послуги посередників	Розмір заробітної плати	до 400 дол.	400-600 дол.	600-800 дол.	800-1000 дол.	1000-1200 дол.	Всього
знайомих і близьких		0	0	2	1	0	3
приватних посередників		2	0	3	1	0	6
приватних перевізників		1	1	1	0	0	3
туристичних агенцій		0	0	0	1	1	2
агенцій з працевлаштування		0	0	5	1	0	6
самостійно		0	0	1	1	0	2
Всього		3	1	12	5	1	22

Побудовано за результатами експертного опитування трудових мігрантів.

У міру освоєння ринку праці в Польщі виникають різні схеми недобросовісної діяльності посередників, зокрема щодо умов працевлаштування та рівня оплати праці іноземців. Так, наприклад, двоє з опитаних респондентів з власного досвіду підтвердили практику укладання офіційних угод (польською мовою) через агенцію-посередника з високим рівнем заробітної плати на польському підприємстві та з прихованою комісією на рівні 20-40%. Загальна частка осіб, котрі хоч раз були ошукані в Польщі, за результатами обстеження складає 27%. Така спекулятивна поведінка є результатом володіння важливою малодоступною інформацією обмеженого кола осіб-посередників.

Останню групу опитаних трудових мігрантів склали 13 осіб із різним міграційним досвідом: 5 осіб працювали у Чехії, 2 особи – в Іспанії, по 1-й особі – в Італії та Литві, а 4 особи назвали декілька

країн основного заробітку. Аналіз цього вектора трудової міграції засвідчив таке:

- високий відсоток респондентів (з першим міграційним досвідом – 92,3%, при наступній міграції – 63,6%) звертались за послугами виїзду та працевлаштування за кордоном до посередників;
- середньомісячна заробітна плата респондентів за вирахуванням споживчих витрат у цих країнах становила близько 900 дол. США, що на 100-200 дол. США більше за аналогічний показник у Польщі. Частота поїздок за кордон у цій групі була переважно 1-2 рази на рік (рис. 2);

Рис. 2. Розподіл українських трудових мігрантів за розміром середньомісячної заробітної плати в окремих країнах Європи та частотою виїздів за кордон (осіб)

Побудовано на основі експертного опитування 13 українських громадян, країнами трудової міграції яких були Чехія, Іспанія, Італія та Литва.

- вартість послуг посередників коливалась від 100 до 600 дол. США, при цьому середня вартість складала 150-200 дол. США;
- рівень задоволеності респондентів послугами посередників досить низький: 40% експертів зазначили абсолютно негативне враження від співпраці, 44% засвідчили конкретні претензії до посередників і лише 15% висловили задоволеність від співробітництва.

Негативний досвід співпраці можна пояснити як незадовільною роботою посередників, так і небажанням українців якісно опрацювати інформацію стосовно ринку міграційних послуг. Лише 4 з 13 респондентів першого разу скрупульозно вивчили доступну інформацію, натомість 6 з 13 осіб взагалі не цікавилися міграційними процедурами та погоджувались співпрацювати з невідомими посередниками за першою рекомендацією знайомих або за випадковими оголошеннями.

Висновки. Результати проведеного експертного опитування мають наукове значення і практичну цінність, оскільки дають можливість з'ясувати особливості функціонування інституту посередництва на ринку міграційних послуг, його роль та значення в організації закордонного міграційного процесу для українських громадян. Отримані результати засвідчують високу частку «тіньової» діяльності посередників на ринку міграційних послуг (на це вказує негативна суб'єктивна оцінка респондентів їх співпраці з окремими посередниками), а також пояснюють найбільш сприятливі умови працевлаштування українців у Польщі та вплив посередників на виникнення великої кількості нелегальних трудових мігрантів в інших країнах Європи.

У контексті ситуації, що склалася на вітчизняному ринку міграційних послуг, необхідно підвищувати інформаційну обізнаність населення в питаннях перебування і працевлаштування за кордоном задля уникнення потенційних ризиків і досвіду співпраці з недобросовісними посередниками. Варто також мотивувати посередників на ринку до легального надання міграційних послуг через інформаційну підтримку тих суб'єктів, які здійснюють діяльність у правовій площині (маркетинг легальних міграційних послуг). Доцільним вважаємо створення бази професійної перекваліфікації (або її підвищення) за кордоном трудових реемігрантів. Використання такої інформації актуальне в національних інтересах, а також для заохочування іноземних компаній відкривати свої представництва (для прикладу, інноваційні підприємства) на території України у зв'язку з наявністю достатньої кількості висококваліфікованих працівників із досвідом роботи за кордоном.

Що стосується недержавних суб'єктів-надавачів міграційних послуг, то об'єктивно необхідним є розроблення інтерактивної карти посередників у розрізі регіонів України з подальшою детальною інформацією про їх діяльність: облік за видами і статусом (офіційністю) діяльності, за переліком послуг, рейтингом тощо. Важливо поширювати

інформацію щодо недобросовісних і «тіньових» посередників, які надають міграційні послуги. Постійний моніторинг ситуації слугуватиме основою для розроблення концепції ринку міграційних послуг та удосконалення чинного міграційного законодавства.

Список використаних джерел

- 1 Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Урядовий кур'єр*. 12.09.2012. № 164.
- 2 Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном: постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1060. *Урядовий кур'єр*. 23.12.2015 р. № 240.
- 3 Махонюк О. В. Організаційні моменти працевлаштування українців у країнах Європи (соціологічний вимір). *Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум*: матеріали доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 8 червня 2017 р.). Львів, 2017. С. 151-155.
- 4 Левицька О. О. Міграційний чинник асиметрії розвитку прикордонних регіонів України та Польщі. *Регіональна економіка*. 2016. № 4. С. 56-65.

References

- 1 Pro zaynyatist' naseleennya [On employment of the population] (2012, Sep 12). Law of Ukraine, adopted on 2012, Jul 5, 5067-VI. *Uryadovyy kur'yer – Government Courier*, 164. [in Ukrainian].
- 2 Litsenziyni umovy provadzhennya hospodars'koyi diyal'nosti z poserednytstva u pratsevlashtuvanni za kordonom [Licensing conditions for conducting economic activity in mediation in employment abroad] (2015, Dec 23). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, adopted on 2015, Dec 16, 1060. *Uryadovyy kur'yer – Government Courier*, 240. [in Ukrainian].
- 3 Makhonyuk, O. V. (2017). Orhanizatsiyni momenty pratsevlashtuvannya ukrayintsiv u krayinakh Yevropy (sotsiolohichnyy vymir) [Organizational aspects of the Ukrainians' employment in European countries (sociological dimension)]. In *Suspil'ni transformatsiyi i bezpeka: lyudyna, derzhava, sotsium: materialy dopovidey Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoi konferentsiyi (m. L'viv, 8 chervnia 2017 r.)* [Social transformation and security: the individual, state, society: proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference (Lviv, June 8, 2017)]. Lviv: Interregional Academy of Personnel Management (pp. 151-155). [in Ukrainian].
- 4 Levytska, O. O. (2016). Migrantsyyny chynnyk asymetriyi rozvytku prykordonnnykh rehioniv Ukrayiny ta Pol'schi [Migration factor for the development asymmetry of border regions of Ukraine and Poland]. *Rehional'na ekonomika – Regional Economy*, 4, 56-65. [in Ukrainian].

Надійшло 13.11.2018 р.